

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษามีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาสตรีในสถานภาพต่างๆ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาสตรีผู้มีปัญญาในสถานภาพต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการใช้ปัญญาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งนี้ เพื่อยกย่อง เชิดชูเกียรติของสตรีผู้มีปัญญาเหล่านั้น อันจะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตต่อไป

ผลจากการศึกษาสรุปได้ว่า สตรีในสถานภาพต่างๆ โดยทั่วไปนั้น สถานภาพในครอบครัว สตรีมีบทบาทสำคัญ อันได้แก่ ในฐานะธิดา เช่น ธิดานายช่างหูกช่วยบิดาหาเลี้ยงครอบครัว นางมีหน้าที่กรอด้ายให้บิดาทอผ้า ภัททาเป็นธิดาคนเดียวของตระกูลเศรษฐีมหาศาล มีรูปร่างหน้าตา สวยงาม เป็นที่รักดังแก้วตาของมารดาบิดา ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี ทำให้นางเอาแต่ใจตัวเอง ไม่เชื่อฟังมารดาบิดา นางอมิตตดาปนาเป็นธิดาแสนสวยของพราหมณ์ครอบครัวหนึ่ง ซึ่งเป็นเพื่อนกับ ชูชก นางต้องตกเป็นภรรยาของชูชกเฒ่าเพื่อทดแทนเงินที่มารดาบิดาเอาของชูชกไปใช้หมด เป็นต้น ในฐานะมารดา เช่น นางโสณาเป็นมารดาของบุตรธิดา ๑๐ คน เมื่อบุตรธิดาออกเรือน สามีก็ออกบวช นางแบ่งทรัพย์สมบัติให้บุตรธิดาทั้งหมด โดยไม่เหลือเผื่อไว้สำหรับตัวเอง เมื่อนางไม่มีอะไรเหลือ บุตรธิดาก็พากันรังเกียจ นางกิสาโคตมีมารดาของบุตรน้อยผู้น่ารัก เมื่อบุตรน้อยเสียชีวิตกะทันหัน ทำให้นางเสียใจจนเสียสติ เป็นต้น ในฐานะสะใภ้/ภริยา เช่น พระนางสัมปุลลาชยาของโสตถิเสนราชกุมาร เมื่อพระราชากุมารเป็นโรคเรื้อนรักษาไม่หาย จึงตัดสินใจพระทัยไปตายในป่า พระนางสัมปุลลาตามไปปรนนิบัติรักษาดูแล จนพระราชากุมารหายเป็นปกติ จึงพากลับเมืองพาราณสี พระราชากุมารนั้นลืมความดีงามของพระนาง ไปสำราญอยู่กับชายาองค์อื่น โดยไม่สนใจพระนางเลย เป็นต้น

สถานภาพของสตรีในการประกอบอาชีพต่างๆ เพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวนั้น เช่น มารดาของอานนท์เศรษฐี มารดาของสุปปพุทธะ ภรรยากับมหาอุคคตะ และนางจันทามีอาชีพขุดหานางกาลิมีอาชีพเป็นสัปเหร่อ นางอุทกทายิกามีอาชีพรับจ้างหอบน้ำ หญิงตัดฟืนมีอาชีพรับจ้างตัดฟืน ธิดาเศรษฐีผู้ยากไร้รับจ้างเป็นนางนม นางกุลธิดามีอาชีพทำนา นางปุลณและนางปุลณทาสีอาชีพเป็นสาวใช้ นางลาชเทวธิดาทำไร่ข้าวสาลี นางอุตตราภักตกับนายปุลณสามีรับจ้างไถนา นางสุมังคละมีอาชีพเป็นช่างจักสาน ธิดานักฟ้อนและหญิงนักฟ้อนมีอาชีพฟ้อนรำและขับร้อง นางอัมพปาลี นางสาลวดี นางสิริมา นางปทุมวดี นางอัชฌกาสี และนางวรรณทาสีมีอาชีพเป็นหญิงคณิกา เป็นต้น

สถานภาพของสตรีในพระพุทธศาสนาในฐานะอุบาสิกา เช่น นางสุชาดามารดาของลูกบุตร เป็นอุบาสิกาผู้ถึงไตรสรณะเป็นคนแรก นางวิสาขาเป็นเลิศในฝ่ายผู้ถวายทาน พระนางสุปปวาสาเป็นเลิศในฝ่ายผู้ถวายของมีรสอันประณีต นางสุปปิยาเป็นเลิศในฝ่ายผู้อุปัฏฐากภิกษุใช้ ส่วนในฐานะภิกษุณีนั้น พระมหาปชาบดีโคตมีเถรีเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา พระสังฆมิตตาเป็นภิกษุณีรูปสุดท้ายที่มีการบันทึกในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นกนิษฐาของพระมหินทเถระ เป็นต้น

ส่วนสตรีผู้มีปัญญาในสถานภาพต่างๆ นั้น อันได้แก่ สถานภาพในครอบครัว สตรีมีบทบาทสำคัญ คือ ในฐานะธิดา เช่น ธิดาเศรษฐีบ้านนอกใช้ปัญญาช่วยชีวิตโฆสิตะ โดยเปลี่ยนจดหมายสั่งฆ่าเป็นปลุกเร้าหลังใหญ่และจัดการแต่งงานให้โฆสิตะ นางสาววดีธิดาบุญธรรมของโฆสกเศรษฐี ใช้ปัญญาแก้ปัญหาความวุ่นวายของโรงงาน ธิดาเศรษฐีใช้ปัญญาโดยคิดอุบายหลอกคนรับใช้ของเสนapatiได้สำเร็จ นางจึงได้ถวายภัตแด่พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกตามความปรารถนาของมารดา เป็นต้น ในฐานะมารดา เช่น พระนางมัลลิกาพระมารดาของโอรส ๓๒ คน และนันทมาต้ามารดาของนันทบุตรชายที่น่ารัก ต่างก็เป็นมารดาที่สูญเสียบุตรและสามีอันเป็นที่รัก แต่หักห้ามใจไม่ให้โศกเศร้า ไม่คร่ำครวญ เพราะเป็นสตรีที่เข้าใจโลกและชีวิต เป็นต้น ในฐานะสะใภ้/ภรรยา เช่น นางวิสาขาและนางจุฬสัถทาต่างก็ออกเรือนไปเป็นสะใภ้ในตระกูลที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ เมื่อเกิดปัญหาความไม่เข้าใจกัน ก็ใช้ปัญญาด้วยวาจาที่ฉลาดชี้แจงความเป็นจริงจนกระจ่างด้วยเมตตา ทำให้ตระกูลของสามีให้ความเคารพรัก และหันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างจริงใจ เป็นต้น

สถานภาพของสตรีในการประกอบอาชีพต่างๆ เพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวนั้น เช่น นางกาฬิมืออาชีพเป็นสัปเหร่อ แต่สามารถถวายคำแนะนำการปฏิบัติกรรมฐานแก่พระภิกษุได้ ทำให้พระท่านปฏิบัติได้ผล นางปุลณาสาวใช้ของอนาถปิณฑิกเศรษฐี ทำให้พระพุทธองค์ไม่ไปจำพรรษาที่อื่น นางก็ตั้งใจฟังธรรมจนบรรลุโสดาบัน และแนะนำแนวทางการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาให้พราหมณ์โศตถิยะผู้ถือลัทธิลอบาป หันมาศรัทธาในพระพุทธศาสนา นางกุลธิดามืออาชีพทำนาได้เลี้ยงดูนางยักษิณีเป็นอย่างดี ไม่ผูกพยาบาทว่า นางยักษิณีเคยกินลูกของนางถึงสองครั้ง นางยักษิณีก็ตอบแทนความดีของนาง คอยบอกว่าปีไหนฝนมากปีไหนฝนน้อย ข้าวกล้าของนางจึงไม่เสียหาย เป็นต้น

สถานภาพของสตรีในพระพุทธศาสนาในฐานะอุบาสิกา เช่น พระนางสามาวดี นางอุตตรา เป็นอุบาสิกาอุปัฏฐากบำรุงพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ปฏิบัติธรรม ฝึกตนจนกายวาจาใจสงบ ต่างก็มีจิตตั้งอยู่ในเมตตาธรรม ไม่โกรธ ไม่อาฆาตพยาบาทกับคนที่ทำร้ายตน อุบาสิกามาติกาตมาเป็นนักปฏิบัติธรรมและเกื้อกูลให้ผู้อื่นปฏิบัติธรรม คอยดูแลใส่ใจให้พระภิกษุ ๖๑ รูป ได้บำเพ็ญสมณธรรม ทำให้พระท่านบรรลุธรรมอย่างง่ายดายเป็นอัครรรย ด้วยอาหารและที่อยู่ที่น่าจะจัดถวายล้วนสัปปายะ พระนางเถรีกาต้องการจะออกบวชแต่พระสวามีไม่อนุญาต พระนางจึงปฏิบัติธรรมควบคู่กับปรนนิบัติพระสวามี การปฏิบัติธรรมก็ก้าวหน้า หน้าที่ภรรยาก็ไม่บกพร่อง เป็นต้น

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะเป็นสตรีผู้มีปัญญาในสถานภาพในครอบครัว สถานภาพในการประกอบอาชีพ และสถานภาพในพระพุทธศาสนาในฐานะอุบาสิกา ล้วนเป็นสตรีผู้มีปัญญาในด้านโลกียะ ที่ใช้ปัญญาทำให้บรรลุถึงจุดหมายในสิ่งที่ควรทำในระดับของปุถุชนที่ยังคงอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ส่วนในฐานะภิกษุณีผู้บรรลุอรหัตตผล เช่น พระมหาปชาบดีโคตมีเถรีเป็นภิกษุณีรูปแรกผู้มีวิญญูสูง มีประสบการณ์มาก พระเขมาเถรีเป็นเลิศในด้านปัญญาเทียบเท่ากับพระสารีบุตร พระอุบลวรรณาเถรีเป็นเลิศในด้านมฤตยูเทียบเท่าพระโมคคัลลานะ และพระธรรมทินนาเถรีเป็นบัณฑิตฉลาด มีปัญญาเทียบกับพระสัพพัญญุตญาณของพระพุทธองค์ ผู้เป็นเลิศในธรรมกถึก เป็นต้น

จากการศึกษาเรื่องปัญญาของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท วิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการใช้ปัญญาของสตรีเหล่านั้น โดยสอดคล้องกับจุดหมายของชีวิตที่ต้งาม ๓ ประการ คือ เพื่อประโยชน์ในโลกนี้ เพื่อประโยชน์ในโลกหน้า และเพื่อประโยชน์สูงสุด

แนวทางการใช้ปัญญาของสตรีเพื่อประโยชน์ในโลกนี้ อันมี แนวทางการใช้ปัญญาเพื่อกำหนดชีวิต เช่น พระนางเถรีกาเลียมโสในพระพุทธศาสนา ประารถจะออกบวช แต่พระสวามีไม่ทรงอนุญาต พระนางก็ไม่ได้ละทิ้งการปฏิบัติธรรม ยังคงปฏิบัติธรรมควบคู่กับการปฏิบัติหน้าที่ของศรีชายาไม่ให้เกิดพร่อง นางวิสาขามิจิตใจโอบอ้อมอารีต่อคนรอบข้าง พุดจาไพเราะ ให้ความเคารพต่อผู้ใหญ่ เมตตาต่อผู้น้อย เอื้อเฟื้อต่อผู้ที่ด้อยกว่า ให้ความรู้สึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันทุกคนชั้นวรรณะ เป็นต้น แนวทางการใช้ปัญญาเพื่อแก้ปัญหาครอบครัว เช่น พระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นแม่เลี้ยงที่รักลูกเลี้ยงอย่างจริงจังและจริงใจ ปัญหาใดๆ ในครอบครัวจึงไม่มี เป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุของคนฉลาด นางวิสาขาแต่งงานไปอยู่ตระกูลสามีซึ่งเป็นมิจฉาธิภูฏี ปัญหาความไม่เข้าใจก็เกิดขึ้นบิดาของสามีขับไล่นางออกจากบ้าน แต่ด้วยปัญญาดูวาทะที่ฉลาดของนางชี้แจงให้กระจ่างแจ้งด้วยความเมตตา บิดาของสามีจึงต้องขอโทษและยกย่องนางให้เป็นมารดา เป็นต้น แนวทางการใช้ปัญญาเพื่อแก้ปัญหาอื่นๆ เช่น นางวิสาขช่วยสอบสวนอิทธิธัม ช่วยปกป้องพระพุทธศาสนา และยังเป็นพี่เลี้ยงของเพื่อนหญิง นางอมราเทวีใช้ปัญญาช่วยสามีให้พ้นจากข้อกล่าวหาใส่ความ ‘ขโมยพระราชทรัพย์’ ซึ่งมีโทษถึงประหารชีวิต พระนางมัลลิกาพระมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศลใช้ปัญญาช่วยพระสวามีไม่ให้ทำบาปหนัก หันกลับมาสร้างบุญใหญ่คือทรงจัดถวายยอสถิสถาน เป็นต้น

แนวทางการใช้ปัญญาของสตรีเพื่อประโยชน์ในโลกหน้า คือ ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ ถึงพร้อมด้วยปัญญา เมื่อความเลื่อมใสยังลงด้วยปัญญาในพระรัตนตรัย ทำให้สตรีเหล่านี้ถึงพร้อมด้วยศีลและจาคะ เช่น อุบาสิกาช็อกาลี นางกาติยานี และธิดาเศรษฐีผู้ยากไร้ นางอุตตราภรรยาของนายปุลณณะ และนางลาชเทวธิดา เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา พระนางสามาวดี นางอุตตราธิดาของปุลณเศรษฐี พระนางจุจจาราชกุมารี นันทมาตา นกุลมาตาคหปตานี นางอมราเทวี เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล นางวิสาขา พระนางมัลลิกายาพาพันธูเสนาบดี และพระนางมัลลิกาพระมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ธิดาเศรษฐี นางภัททาและนางสุภททา เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ

แนวทางการใช้ปัญญาของสตรีเพื่อประโยชน์สูงสุด เช่น พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี เมื่อเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีในพระธรรมวินัยแล้ว ถ้ามีสิ่งใดที่ขัดข้องใจหรือไม่เข้าใจในเรื่องของการปฏิบัติและสิกขาบทในพระวินัย จะกราบทูลถามพระพุทธรองค์ น้อมนำคำสอนน้อมใจปฏิบัติ บำเพ็ญเพียรตามลำพังด้วยความไม่ประมาท ไม่นานนักก็บรรลุประโยชน์สูงสุด พระเขมาเถรีใช้ปัญญาพิจารณาถึงความไม่เที่ยงของสรีระสาวงามที่พระพุทธรองค์ทรงเนรมิต เกิดความสังเวชในตัวเองและสัจจไปตามกระแสพระธรรมเทศนานั้น ก็ตัดรักตัดหลงได้เด็ดขาด ทำให้บรรลุประโยชน์สูงสุด พระอุบลวรรณาเถรีเมื่อจุดประทีปที่พระอุโบสถ ก็ยืนดูเปลวประทีปจนจำติดตา พอหลับตาก็นึกถึงเปลวประทีปนั้น สามารถเผงให้เล็กให้ใหญ่ได้ เมื่อจิตสงบใช้ปัญญาพิจารณาถึงความไม่เที่ยง มีการเกิดมีการดับ ไม่มีตัวตนที่แท้จริง ทำให้เกิดความรู้แจ้งถึงธรรมชาติของสรรพสิ่ง ทำให้บรรลุประโยชน์สูงสุด พระภูมาจารย์เถรีขณะที่ตักน้ำล้างเท้า เทน้ำลงบนเท้าน้ำไหลซึมหายไปบนดินแต่ละครั้งไม่เท่ากัน ท่านเปรียบชีวิตคนก็เป็นเช่นนั้น เมื่อท่านเข้าที่พัก เพ่งดวงไฟจากตะเกียง จิตของท่านก็ตั้งมั่นสงบ หยั่งลงสู่วิปัสสนา อาสวะทั้งหลายก็สิ้นไป ความหลุดพ้นก็เกิดขึ้น ทำให้บรรลุประโยชน์สูงสุด ภิกษุณีเหล่านี้ใช้ปัญญาพัฒนาตน พ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส หลุดพ้นจากโลกียะ ก้าวถึงระดับโลกุตตรปัญญา สู่ประโยชน์สูงสุด คือสุขแห่งนิพพาน มองเห็นความทุกข์ของผู้อื่นด้วยความกรุณา ปรารถนาจะช่วยให้พ้นทุกข์

จะเห็นได้ว่า สตรีผู้มีปัญญา มีความเสียสละ อดทน อ่อนน้อม เชื่อมมั่น อีกทั้งเป็นแหล่งความรู้ ดังนั้น สตรีจึงเป็นผลิตภัณฑ์อันยิ่งใหญ่ที่สุด (อิตถิ ภณทานํ อุตตม) เพราะสตรีเป็นผู้ให้คุณประโยชน์มหาศาล และเพราะสตรีนี่เองที่พระโพธิสัตว์และกษัตริราชได้มาถือกำเนิดในโลก

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

สตรีเป็นเพศที่สังคมให้ความสนใจ ไม่ว่าจะเป็นสตรีชาติหรือศาสนาใด จึงมีแง่มุมที่น่าสนใจมากมาย โดยเฉพาะเรื่องของปัญญาของสตรีซึ่งเป็นเรื่องที่เหมาะสมควรหยิบยกมาศึกษาอย่างที่สุด เช่น

(๑) ศึกษาปัญญาของสตรีพุทธสาวิกาในประเทศต่างๆ เช่น ไทย จีน ญี่ปุ่น เป็นต้น

(๒) ศึกษาปัญญาของสตรีในศาสนาอื่นๆ เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม เป็นต้น

(๓) ศึกษาเปรียบเทียบปัญญาของสตรีของแต่ละชาติ หรือแต่ละศาสนาว่ามีความเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร ในแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง หรือในแง่มุมใหม่ๆ เป็นต้น